

— Իմալ օ իմ ջան բիրեններու մէջ ալ իմ ազգ չորս էս յրմալ նեղութենի մէջ ալ վասն ի Ասարծու սիրունս զու մէկ չարամ էնիս :

— Է՛, Օխան, էնի մի թագաւոր ալ աշխար կապեր ա ես միճակ ունիմ սեքսան ջանս զու իմալ նեղ տեղ մը կապեցիր ձի ես իմալ էնիմ :

— Ես կը յուսամ Աստուած, զու օ սրտով զըլլայիս Աստուած կը յաջողայ :

Ասաց— Դու օ էկար էն սեքսան ջան զուրբան կենիմ քու ու զուրին :

Ասաց.— Ես էլա էն յրմալ թուր մի կօծեմ օ Շամսը թալիս Ստամբուլ կառայ :

— Թէ Աստուած զեք քերիմ էրաց խլա ձի իմ թուր կտանց, ես էլա քու ազգ պաի տիրիմ չու՛մ յաւուր դատաստանին իմ ձեռամպ հազանի պաի բունիմ :

— Ես էլա թամպի կենիմ չուր յաւուր դատաստանին, նախուսի զլօս խարիր փարայ խարձ տայ իմ ազգ քեզի :

Օխան զազգ թասլիմ էրաց, թուրն օձեց, տուեց Մամադին. էք ապով Օխան Օծնեղի կասեն :

Մամադ աշխար տուեր ա ուր առէջ ու կուգայ, շատ տեղ էզոր կտռուելու, աւերելու ձէն ցըլբու աւ, շատ տեղ էզոր ասկերի առէջէն կիտախին, կեղեն սարերը ինքը կուգէր զօրտու կզարներ, կտեսներ, զար ու դարտակ աներ մա. ինք զուր ասկրին էն յրմալ դատաստան կեներ օ, չեղի մէկ ասկար աւիրութենի յարով էթէր մաներ աներ :

Ջախիրայ օ պէտք էղեր, Մամադ ինք կերթէր գեղի դարտակ աներու մէջ, կը գնէր ալըրի հախ ալըրի ամանի մէջ, ցորնի հախ ցորնի հոր կթալեր, ցանի հախ ցանանոց, ու կերթէր :

Կտանց ու տաճկացու չուր խոսու Ռուկուտար. Գնաց Կոստանոս թագաւոր, Կոստանոս բանէ խապար չունէր, նատեր էր ի Պալլղու, ուրին կեր ու խու՛մ կէնէր : Դացին, ապին.— Թագաւոր ապրած, Փաթի Մամադ էկեր, լցուեր ա Ստամբուլու մէջ, զու նատեր կեր ու խու՛մ կենես :

Թաւի մէջ էլա ձուկ կեր կարմրուկ, ա-

սաց.— Չը՛մ խուստայ, էսա ձկեր օ սաղցան թաւի մէջէն ջրի մէջ թոսան, կը խուստամ :

Ասու խրամանքով ձկներ թաւի մէջէն թրփ-թրփ թոսան խաւուղի մէջ ընկան, Կոստանոսի զիտուց զինին թափաւ, նոր հուստայ օղորթ ա :

Փաթի Մամադ լցուա Ստամբուլ, աուա Այասօֆիան, Այակոբկին, ընցաւ Այաստաֆանու. Պալլղուայ չորս բոլոր փաթակց :

Փաթի Մամադ մաւա ի ներս, տայ Կոստանոսին.— Ի՞նչի թախան, խերիք ա. Աստուած քեզնէ աւաւ :

Փաթի Մամադ, տայ, ձի չու՛մ ձեռ խոսոցին ժաման տուր :

Ասու խրամանքով ձեռեր թեկեր զարկին, չորիք զիմաց զըժըրժակէն զանէկցին :

Դրա արե չէր մտեր. Կոստանոսին նոր խեղ կտանց օ Աստուած ուրնէ աուա, տուեց Փաթի Մամադին :

Դարձաւ Կոստանոս տայ.— Փաթի Մամադ, թախտ կուտամ բայց իմ անուն չը կուրիսիս, սիքի (դրամի) մէկ էրես զիմ անուն զարկես :

Էս զրուցքէն Մամադի արարը ըռըքաւ.— Դըս օլոր-մնոր կը թալայ, տայ, քաշեց թուրը, Կոստանոսի վիզը թաուց :

Ստամբուլուց Փաթի Մամադ քշեց, Ռուսու մեղուց էլա վեց թագաւորի խող աուա : Ասարծուց շատ փախեցաւ դարձաւ :

— Էսա էլա խերիք ա բնձի, տայ : Ամեն էլա մոցին թուրքի ձեռաց տակը :

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ.Բ.

Մի ուսումնական զանգորպար. նորերիս Աւենակում վախճանուել է Գանտէի քաջ տեղեակ Անտոնիօ Մասչիօն, որ յայտնի էր ոչ միայն Իտալիայում, այլ այդ սահմաններից էլ շատ հետու. Գա իւր ամբողջ կեանքը նուիրել էր «ստուածային բանաստեղծի ուսումնասիրութեան և պաշտաման. Աւսումնականները խիստ գովել են դորա զանազան հրատարակութիւնները Գանտէի մասին և «Գժոխք»-ի մեկնարանութիւնները :

Այդ պարզ նաւափարին վիճակուած բախալը

շատ հետաքրքրական է. Գա ճնուել է 1825 թ. Վենետիկի մօտ Մուրանոյում: Խանութպան հայրը գորան տարաւ գիւղական ուսումնարանը, բայց սղան շատ սէր չունէր ուսման համար և աւելի գերադասեց մնալ իւր հօր խանութում: 20 տարեկան հասակում Մասչիօն մի իշխանի գոնդոլավար դարձաւ: Բայց շուտով թողեց Վենետիկը և հացի կարօտ մնաց: Ապա հացթուօխ դարձաւ: Բայց դարձեալ անյաջող կերպով: 1848-ին Անտոնիօն մասնակցեց Աւստրիայի առեւի լուծի դէմ հանած խռովութիւններին: միւսնոյն ժամանակ օգնելով ծնողներին, որոնք դարձեալ իրանց փոքրիկ խանութով էին հայթայթում իրանց ոգեպահելը: Մի օր իւր յաճախած թութուօնի խանութում թղթի փաթեթներէ մէջ գտաւ ոտանաւորներէ թերթեր, որ հետաքրքրութիւնից սկսեց կարդալ: հաւանեց, թէ և լաւ էլ չհասկացաւ: Կարգացածն էր Աւստուածային կատակերգութեան 13 և 14 հագներգութիւնները, Իսկոյն գոնդոլավարը մի քանի սօլդիով գնեց հին գրքեր վաճառողից ամբողջ երկասիրութիւնը և օրուայ մի քանի ազատ ժամերը նուիրեց վիպասանութեան վերձանութեան: Եւ որովհետեւ ձեռքին ունեցած հրատարակութիւնը ծանօթութիւններ չունէր, ուստի նա աշխատում էր խրթին տների իմաստը ըմբռնել իւր գլխի խորհրդածութիւններով: որ և իրան լաւ յաջողուեցաւ: թէպէտ ինքն անկիրթ սղեաներից մէկն էր, նորա սկզբունքն էր. „Dante si spiega con Dante“ (Գանտէն Գանտէից պէտք է մեկնուի) և այդ սկզբունքի վերայ հաստատուեցան իւր այս հայկապ բանաստեղծութեան շարունակարար նուիրած ուսումնասիրութիւնները:

1865 թ. նորա մեծագոյն տենչն էր մասնակցել Գանտէի 100-ամեակին, որ պիտի տօնուէր Փլորէնցիայում: Սակայն կասկածոտ Աւստրիական կառավարութիւնը գոնդոլավարին մերժեց անցադիր տալը: Իսկ այս բանից նա բնաւ չյուսահատուեցաւ: Մէջքին երկու մեծ կապոց, որոնց մէջ ծրարուած էին իւր Գանտէի թղթերը, և գրպանի մէջ էլ Աւստուածային կատակերգութեան մի հրատարակութիւն՝ նաեւ նախ դէպի Չիոջիա: Ապա շարունակեց ոտքով գնալ: Մասչիօն իրան ամէն տեղ անուանում էր գինեւաճառ և երեկոյին վերջապէս հասաւ Պօ գետին: նա փձոնց լող տալով փոխուել գետի իտալական ափը: Բայց ջրի յորձանքները նորան քշեցին և նորա կեանքին մեծ վտանգ սպառնացին: Այնուամենայնիւ շիտեղուեցաւ նա և մեծամեծ դժուարութիւններով կարողացաւ հասնել ափին — բայց աւաղ, բախտը վերստին բերեց նորան աւստրիական ափը, կորստեան մատնելով նորա բոլոր թղթերը: Աւրեմն նորա ծանապարհորդութիւնը ի դերեւելաւ, Աւստրիական զինուորները կալանաւորեցին նորան և տարան Փէրրարա: Մի ամիս այնտեղ բանտում պահեցին և լաւ խրատելուց յետոյ դարձրին

Վենետիկ, Գանտէի Յորեղեանի անմեղ պատճառով այս անհաճոյ դէպքից յետոյ՝ Անտոնիօ Մասչիօն չընդհատեց իւր ուսումնասիրութիւնների շարունակութիւնը: ոչ այսքան միայն այլ նա կամեցաւ իւր հետազոտութիւնները դասախօսութիւններով հրատարակ հանել: Բայց որպէս զի հանդիսականները ծափահարութիւններին և նոյն իսկ սուլոյններին վաղօրօք ընդելանայ, մի քանի երեկոյ Մալիբրան թատրոնում ձրի իտալաց աննչան դերեր և վերջապէս 1868-ին Վենետիկում առաջին դաս խօսեց Գանտէի մասին մեծ հասարակութեան առաջ: Եւ համեստ գոնդոլավարի համար այս եղաւ մի կատարեալ փառաւորութիւն: Հետեւեալ տարիներին շարունակեց դասախօսութիւնները իտալական բոլոր մեծ քաղաքներում — Փլորէնցիայում, Միլանում, Տուրինում, Լիւորնոյում ևլն.— և ամէն տեղ մեծ հաւանութիւն գտաւ:

Իւր ժամանակի մեծահամբաւ մարդիկ աշխատում էին նորա հետ ծանօթանալ և իւրեանց յարգանքները ձօնել նորան: Այն ժամանակներում Անտոնիօ Մասչիօն ազգային պարծանք էր. — Եւ յետոյ, 1879 թուականին, իտալական լուսաւորութեան նախարարութիւնը կարգեց նորան Վենետիկ՝ Մարկօ Փուկորինի անուան նուիրած՝ գիմնագիտի թիպիլո (բարապան), և այս շնչին պաշտօնում մնաց նա մինչև մահը: այսպիսի մարդու համար՝ աւելի պատուաւոր պաշտօն չգտան:

* *

Մովսիսից պաշտպանութիւն. Աւրիշ ոչինչ հարկաւոր չէ, բայց եթէ փորը պինդ կապել կամ ճընշած պահել կալանըով (բանդափոյ): Իտալացի բժիշկ Քալիստօի ասելով, ծովագնացութեան ժամանակ պատահող փորի ջրածգութիւնները ծագում են համակրական կոչուած նեարդի և ստամոքսի հանգոյցների գրգռումից, հետեւապէս ծովախտի ժամանակ ճնշումը ազդեցութիւն պիտի գործէ ստամոքսը գրգռումից պաշտպանելու համար: Ազդուց յայտնի էր, թէ այդ ախտի դէմ փոր կապելը լաւ միջոց է, բայց ոչ որ չգիտէր, թէ կապելը շնորհքով և խորհրդով պիտի կատարուէ, այլ ինքն — յատկապէս միայն ստամոքսի նեարդային հանգոյցները ճնշելով: Այս միջոցի գործածութիւնը թէ ծովախտի ծագումն է արգելում և թէ ըսկըսուած ծովախտը դադարեցնում է:

* *

Արիսն գոյարացնելու հար միջոց. Այդ միջոցն է թանձրացած ոսկրահիւթը, որ կոչուում է մուշակի = գոնդոլ: Ազդրի մէջ պէտք է հալեցնել այնքան գոնդոլ, մինչև որ 5—100/0 լուծուած նիւթ ստացուի: Եւ որպէս զի այդ նիւթը վնասակար սաղմերից գերծուցանուի, պէտք է երկու անգամ՝ քառորդ քառորդ ժամ՝ ենթարկել ջրի տաք գո-

լորշիններն կարելի է մէջը նաև աւելացնել հականեխիչ գեղ, զոր օր սուրբիմատի (չօքիայուցած և ապա թանձրացած սնգիկի) կամ կարրոլի հեղուկ։ Այդպէս ստացվում է մածուած և թանձր գանգուած, որ գործածելուց առաջ պէտք է եռացող ջրի վերայ հեղուկ դարձնել, նոյն խակ ներսի գործարանների (զոր օրինակ կանանց ցաւերի) արհեստագործութիւնը կարելի է դադարեցնել, եթէ անոնք մատչելի են ճարը սրակելու համար։ Քթի արհեստագործութեան ժամանակ նախ պէտք է տաք ջրով քթի խողովը լուանալ, ապա մէջը սրակել դոնդողի հեղուկը և վերջապէս քթը կայնել այդ հեղուկի մէջ թաթխուած բամբակով։ Բայց գանգուղի հեղուկը շատ տաք չպէտք է լինի գործածութեան ժամանակ։

* *

Քնաշրջութիւնն այնպիսի անկատար քուն է, երբ որ մարդու գիտակցութիւնը վերացած գոյով՝ հիւանդն այնուամենայնիւ խորհրդաւոր և նպատակի յարմար շարժումներ է կատարում։ Ըարժումները հիւանդի կեանքն են յիշեցնում, զոր օր, անտառապահը հրացանով նշանում է երեւեկայած գաղտորակին կամ հրդեհից փրկուած և ահարկեալով՝ գիշերները վեր է կենում, արագ արագ հագնվում է և դէպի պատուհանն է վազում՝ աղաղակելով «այրվում ենք», Յայտնի է, որ քնաշրջութեան վիճակում տեսողութիւնը խիստ թուլանում է, բայց ազոր փոխարէն շօշափութիւնը նորանում է վերին աստիճան, այնպէս որ քնաշրջիկը աներկիւղ կարողանում է դրօսնել ասնիքների եզրների վերայ և ուրիշ աւելի վտանգաւոր տեղերում։ Երգ, այս հիւանդութիւնը մինչ ցօրս անբուժելի էր համարվում։ Բայց մտա օրերիս Աիւննայի բժիշկ Հիբրկորնը՝ գրեթէ պատահարաւ՝ գտաւ դարմանը, նորան հրաւիրել էին մի քնաշրջիկ կնոջ բժշկելու ոչ թէ այդ անբուժելի ակտից, այլ թեթեւ կաթուածութիւնից։ Բժիշկը սկսեց վրի ողներին ելեքտրական զօրութիւն տալ, որպէս զի վերացնէ նեարգային կաթուածութիւնը, Հետեւեալ օրը հիւանդապահները զարմացմամբ ծանուցին բժշկին, թէ հիւանդը առաջին անգամ տեղում հանգիստ քնեց՝ շատ տարի գիշերաշրջութիւններից յետոյ։ Եւ շարունակելով միևնոյն դարմանը, բժիշկը հիւանդին խաբառ ազատեց քնաշրջութիւնից, այնուհետեւ կարճ ժամանակում ուրիշ շատ քնաշրջիկներին ևս բժշկեց նոյն պարզ միջոցով։

* *

Ինչպէս եր կոչվում «Իերմակայի սպախի» — Հասմայեցոց պատմագիր Տակիտոսը Վերմանիայի սախչ անունով է փառաւորում այն մարդուն

(liberator hand dubie Germaniae), որին աւանդաբար սկսեցին կոչել Արմիխոս։ Թէ ինչ է նշանակում այս անունը — ուսումնականները տարբեր կերպով են բացատրել, բայց տարակոյժ չկայ թէ այդ անունը ոչինչ աննշուածին չի կարող ունենալ գերմանական ձևովակի հետ։ Ապա փորձեցին գերմաներէնով մեկնել, զոր օր, Արմիխոս արձուագործ, կարծանուն Երմիխ՝ փոխանակ Երմիտոկոնուս, շեմեմեք անուանց, սակայն այս բոլոր լուսարանութիւնները քննադատութեան չեն դիմանում։ — Ինչպէս «Umsehau»-ն հաղորդում է, ձեռագիրների արգի քննութիւններից հաստատվում է, որ Արմիխոս ձեր նոյնչափ է յաճախում անոնց մէջ, որչափ և Արմիխոս ձեր, Սարարներ և Աստիուսը գիւցաղին անուանում են Արմիխոս։ Տակիտոսի տարեգրութեանց մէջ ձեր անհաստատ է, բայց լուծեալ գիրքների երեք հատուածներում (I 55, II 88, XI 10) ճշգիւ կարգացվում է Արմիխոս, Գոմիներանի ժամանակ ապրող Յուլիոս Փրոսինուս սպան զօրականների ցանկերից մէկի մէջ յիշում է նաև Արմիխոս, և հին աղբիւրներից քաղող Հակտոր Փլորուսը, որ նոյն անունը ի-ով է աւանդել, այժմ լուսագոյն ձեռագիրների վկայութեամբ անշուշտ պէտք է սրագրուի ե-ձեով, Արեմն այսուհետեւ մեկնութեան ամենայն նոր փորձը պէտք է տաւելապէս աչքի առաջ ունենայ անուան այս ստուգագոյն ձեր։

* *

Կար կրելը մի առևես է. Ամէն մի երեխայ կը ծիծաղէ, եթէ իրան ասեն, թէ կամ կիծեն էլ մի արհեստ է եղել, որ պէտք է ուսումնասիրուի որպէս զի գիւղացին մեծամեծ վնասներից զերծ մնայ, Պովը պէտք է լիովին կթուի, որովհետեւ ամենապարարտ կաթը վերջն է կթվում, այնպէս որ զոր օր, եթէ առաջ կթուած 172 գրվանքայ կաթը տայ մի գրվանքայ իւղ, վերջին կաթիլների 12 գրվանքան բաւական կը լինի մի գրվանքայ իւղ ստանալու համար, Գանիացի Եօրգէն Պետրոսէնը այս անթիւ հետեւեալ հրահանգութիւնն է տալիս. կթելուց առաջ կովը պէտք է ուրախ տրամադրուի քաղցր խօսքերով, փաղաքշելով, շիբելով և այլն, Կթելու ժամանակ նա հանգստութիւն է սիրում, ուրեմն պէտք է զգուշանալ բարձրաձայն խօսակցութիւնից, աղմուկից, որայց իրան խիստ հաճելի կը լինի մի լու խրախուսիչ երգ, և գործը աւարտելուց յետոյ «կովին պէտք է ընծայել դարձեալ մի քանի անոյշ խօսքեր և գգուանքներ որպէս տրիտուր շնորհած կաթի համար», ապա թէ ոչ նա երբէք չի մտանում «փոխարինել անդիւրութիւնների զլացումը, ինքն ևս զլանալով շատ կաթ տալը», նա ասում է, թէ Գանիայում մի միլիոն կթան կով կայ և տալիս են 4000 միլիոն գրուանքայ կաթ։

